

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia 30 sierpnia 2018 r.

Poz. 3012

UCHWAŁA NR XLIV/489/18 RADY MIEJSKIEJ W MORAWICY

z dnia 26 sierpnia 2018 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Morawica na lata 2018-2021

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994; zm.: Dz. U. z 2018 r. poz. 1000, poz. 1349 i poz. 1432) oraz art. 87 ust. 1, ust. 2, ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 2187; zm.: Dz. U. z 2017 r. poz. 1086 i poz. 1595 oraz z 2018 r. poz. 10.) Rada Miejska w Morawicy uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się "Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Morawica na lata 2018-2021", stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta i Gminy Morawica.

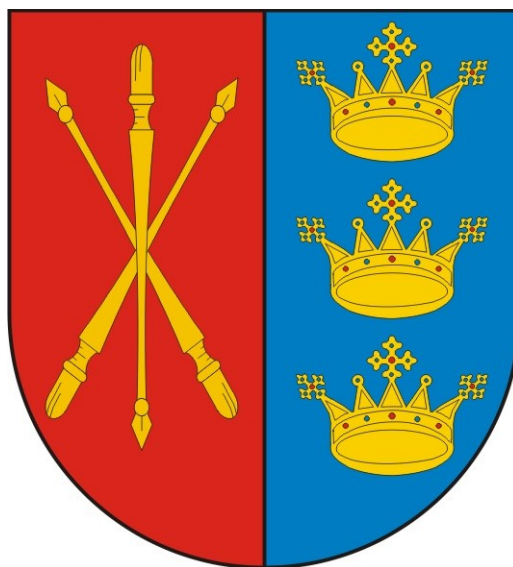
§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Ewa Zaczek-Kucharska

*Załącznik nr 1 do Uchwały nr XLIV/489/18
Rady Miejskiej w Morawicy
z dnia 26 sierpnia 2018 r.*

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD
ZABYTKAMI NA LATA 2018-2021 DLA
MIASTA I GMINY MORAWICA**

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	6
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	13
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	18
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	29
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT	55
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	57
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	61
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	62
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	63
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	65

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY MORAWICA

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Miasta i Gminy Morawica na lata 2018 – 2021” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów określonych m.in. w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu oraz zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r., poz. 2187 z późn. zm.)

Obowiązująca Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki

i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcje, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;

15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto, w art.6, ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. W art. 7 określa także formy i sposób ochrony zabytków.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 Ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,

- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji planów zagospodarowania przestrzennego województwa.

Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2018 r. poz. 994 z późn. zm.)

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073).

Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt. 4). Ustawa określa, iż studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powinno w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 1, pkt. 4),
- określenie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 2, pkt. 4).

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego (art. 15, ust. 2, pkt. 3),

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15, ust. 2, pkt. 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15, ust. 3, pkt. 6).

Wymagania koncepcji ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39, ust. 3, pkt. 2; art. 47, ust. 2, pkt. 2). Projekt planu wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2018 r. poz. 1202 z późn. zm.)

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2. , ust 2 pkt. 3).

W art. 5, ust. 1 pkt. 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępnie od przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9, ust 3, pkt. 4).

Wg art. 30 ust. 2 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wymagane jest zgłoszenie do właściwego organu. W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt. 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na

zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia - wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw budownictwa, lokalnego planowania i zagospodarowania przestrzennego oraz mieszkalnictwa - w przypadku budowy gazociągów o zasięgu krajowym lub jeżeli budowa ta wynika z umów międzynarodowych.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39, ust. 1).

Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może

nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2018 r. poz. 450 z późn. zm.)

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4, ust. 1, pkt. 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 19, który określa prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2018 r. poz. 799 z późn. zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 1 określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu wartości kulturowych, z uwzględnieniem zabytków archeologicznych.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2018 r. poz. 142 z późn. zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2, ust. 2, pkt. 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6, ust. 1, pkt. 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16, ust. 1.: park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno ustanowienie parku krajobrazowego jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16, ust. 3, ust. 5).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2018 r. poz. 121 z późn. zm.)

W świetle art. 6 pkt. 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13, ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50% (zgodnie z art. 67). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę (art. 68, ust. 3). Identyczny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73, ust 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84, ust 4).

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2017 r. poz. 1785 z późn. zm.).

Na podstawie art. 7, ust. 1, pkt. 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2017 r. poz. 862)

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2018 r., poz. 720 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2018 r., poz. 574 z późn. zm.),

- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2018 r., poz. 217 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 (Dz. U. 2011 nr 113 poz. 661) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów,
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. DzU z 2017 r., poz. 1265)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t.j. DzU z 2017 r., poz. 1674).

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące

dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z późn. zm.)
- instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6.2. ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu na którym znajduje się zabytek. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.

U. z 2011 r. nr 113 poz. 661).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzi w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,

- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
- 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. W roku 2018 w całym kraju było 91 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. w przypadku zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

KRAJOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTEKAMI NA LATA 2014-2017

Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 24 czerwca 2014 roku i jest efektem wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i jest programem rozwoju określonym w artykule 15 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Morawica opiera się na założeniach programu krajowego, jednak są one dość ogólne w odniesieniu do zabytków z terenu gminy.

Jednym ze strategicznych założeń krajowego programu jest wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków, w tym tworzenie podstaw współdziałania z organami samorządu terytorialnego. Program stwierdza, iż jakościowa przemiana w zakresie ochrony zabytków w Polsce może nastąpić jedynie dzięki łączeniu zasobów, lepszemu sieciowaniu struktur i działań organów ochrony zabytków. Rolą programu krajowego jest tworzenie warunków dla wypracowania rozwiązań modelowych oraz ich upowszechnienie. Jak mówią zapisy tego dokumentu za realizację zadań związanych z ochroną zabytków odpowiedzialna jest zarówno administracja rządowa (wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz Generalny Konserwator Zabytków), jak również jednostki samorządu terytorialnego wszystkich szczebli oraz od stopnia zaangażowania tych podmiotów będą zależały realne efekty podejmowanych działań.

Głównym celem Programu jest „Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”. Cel ten realizowany będzie poprzez trzy cele szczegółowe:

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce,
2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków,
3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

W ramach celu szczegółowego 1 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
2. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego,
3. Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych zgodnie z obowiązującą doktryną konserwatorską,

4. Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
5. Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
6. Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków,
7. Kontynuacja badań w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

W ramach celu szczegółowego 2 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
2. Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
3. Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
4. Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

W ramach celu szczegółowego 3 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa,
2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. w odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;

- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 – 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowoczesnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. w programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Podstawowe zadanie tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami działań są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,

- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

4.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO NA LATA 2013 – 2016

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013 – 2016 został przyjęty Uchwałą XXIX/524/13 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego. Stanowi on opracowanie strategiczne, które w sposób kompleksowy określa cele i działania województwa w zakresie opieki nad zabytkami.

Najważniejszym działaniem jest ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego województwa świętokrzyskiego w celu zachowania go dla następnych pokoleń oraz budowania na jego bazie tendencji służących rozwojowi regionu, a także integracja społeczności lokalnych przy pomocy poszerzenia wiedzy o zasobach dóbr kultury i potrzebie ich ochrony.

W dokumencie wyznaczono cel generalny: Ochrona i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego, w ramach którego wskazano do realizacji następujące cele szczegółowe:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań:

1.1. Rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych.

1.2. Ochrona zabytków ruchomych.

1.3. Ochrona zabytków nieruchomych.

1.4. Ochrona zabytków archeologicznych.

1.5. Ochrona zabytków układów architektonicznych.

1.6. Stworzenie warunków do powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.

2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań:

2.1. Poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa.

2.2. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego.

2.3. Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.

3. Tworzenie warunków do wzmocnienia tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Kierunki działań:

3.1. Kulturowanie tradycji w oparciu o zasobach dziedzictwa kulturowego.

3.2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

Cele działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami są zbieżne z celami Programu Wojewódzkiego.

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego przyjęty Uchwałą Nr XXIX/399/02 z dn. 26 kwietnia 2002 r. wskazuje na własną, ukształtowaną na przestrzeni dziejów specyfikę kulturową regionu świętokrzyskiego

o istotnym potencjale turystycznym, jednakże nie jest on w pełni wykreowany i wykorzystywany.

Podstawową słabością turystyki jest niedoinwestowanie oraz mało skuteczny marketing i promocja regionu, wąski zakres proponowanych usług oraz zbyt niski ich poziom. Autorzy planu zwracają jednocześnie uwagę na ciągle jeszcze tkwiące w zasobach kultury rezerwy w dotychczas nie w pełni przebadany pod kątem zachowanych walorów tradycyjnej zabudowy podmiejskiej, wiejskiej i małej architektury kultowej, wartościowych układów ruralistycznych, komponowanego krajobrazu zabytkowego i harmonijnego krajobrazu kulturowego, pozostałości zabytków techniki, stanowisk archeologicznych, historycznych pól bitewnych, miejsc pamiątkowych związanych z życiem i działalnością postaci historycznych itp.. Rozpoznanie to znacznie poszerzyłoby wiedzę o zabytkach i w konsekwencji dotychczasowy ich zasób zwiększając atrakcyjność kulturową i turystyczną kolejnych gmin.

Głównym celem polityki przestrzennej w zakresie zagospodarowania zasobów dziedzictwa kulturowego powinna być skuteczniejsza ochrona i rewaloryzacja tych zasobów oraz racjonalne ich udostępnienie z myślą o poszerzaniu wiedzy, zwłaszcza młodego pokolenia, świadomości historycznej obywateli, a także wykorzystaniu jako czynnika rozwoju gospodarczego i promocji. Istotnym zadaniem będzie także wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie pobudzania i utrwalania tożsamości regionalnej ogółu mieszkańców przy jednoczesnym zachowaniu i kultywowaniu specyfiki lokalnej i subregionalnej.

Biorąc pod uwagę powyższe cele i uwarunkowania samorząd województwa ustalił listę zadań priorytetowych:

- Tworzenie warunków do ochrony krajobrazu kulturowego i pojedynczych zabytków przed zniszczeniem i dewaloryzacją – przestrzenne oddalenie lub likwidacja źródeł dewaloryzacji
- Objęcie ochroną prawną obszarów o najcenniejszych walorach dziedzictwa kulturowego
- Tworzenie warunków do udostępnienia dziedzictwa kulturowego na cele turystyczne i promocyjno-kulturotwórcze
- Wkomponowanie walorów dziedzictwa kulturowego we współczesne struktury funkcjonalno-przestrzenne i środowiskowe
- Utrzymanie i restytucja specyfiki kulturowej województwa, głównego elementu tożsamości regionalnej i wyróżnika regionu w procesie integracji z UE

Gmina Morawica wg wskazań Planu usytuowana jest w dwóch strefach funkcjonalnych – strefie A potencjalnego obszaru metropolitarnego Kielc oraz w strefie C2 obszarów wydobywania i przetwórstwa surowców mineralnych uzupełnioną funkcją mieszkalną oraz usług. Jako szczegółowe priorytety rewaloryzacyjne na tym obszarze wskazano:

- redukcja zagrożeń dziedzictwa archeologicznego (zwłaszcza zagęszczonych stanowisk osadniczych z okresu wczesnego i późnego średniowiecza), powodowanych przez intensywną powierzchnię eksploatację surowców skalnych (kopalnie, hałdy nadkładu i odpadów surowcowych) oraz inwestycje infrastrukturalne i przemysłowe związane z pracami ziemnymi – niszczące warstwy kulturowe
- zapobieganie dewaloryzacji krajobrazu kulturowego (nasyconego w wiejskie osadnictwo rodzime o metryce średniowiecznej i późnośredniowiecznej, historyczne miasta, założenia rezydencjonalne i sakralne, miejsca historyczne, miejscowości z zabudową tradycyjną itp.), powodowanej przez wielkoprzestrzenne inwestowanie eksploatacyjne i przemysłowe, sieci napowietrznej infrastruktury technicznej, odkształcanie zachowanych historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, wymianę zabudowy tradycyjnej na nową o obcych formach itp.
- rewaloryzacja, rekultywacja obszarowa i promocja odzyskanych walorów

Jako zasadę realizacji powyższych celów przyjęto:

- respektowanie wymogów ochronnych oraz umożliwienie rewaloryzacji zagrożonych zespołów lub obiektów zabytkowych, objętych rejestrem dóbr kultury
- zachowanie i rewaloryzacja niszczących obiektów kultowych, dawnych cmentarzy oraz innych miejsc i wyróżników bogatej historii regionu
- archeologiczne badania ratunkowe na terenach realizowanych lub przewidzianych inwestycji wielkoobszarowych
- działania ochronno-rewaloryzacyjne dostosowane do lokalnej specyfiki
- wzrost świadomości społecznej co do znaczenia i wartości obiektów kulturowych dla rozwoju, promocji oraz integracji regionalnej

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

W Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 r. przyjętej Uchwałą Nr XLII/508/06 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dn. 26 października 2006 r. za główną misję uznano podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców województwa świętokrzyskiego oparte na zintegrowanym rozwoju w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Jednym z celów warunkowych tych działań jest zawarta w strategii ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury.

Wśród priorytetów tych działań wyróżniono ochronę i udostępnienie dziedzictwa kulturowego jako istotny element wpływający na pozytywny wizerunek regionu oraz podstawę jego oferty turystycznej. Wskazuje jednocześnie, że udostępnienie obiektów zabytkowych oraz ich promocja przyczyni się zarówno do stworzenia nowych miejsc pracy jak również pozwoli na pozyskanie dodatkowych środków na ich renowację. Podkreślono również konieczność kultywowania tradycji i zasobów kultury niematerialnej połączonej z tworzeniem regionalnych i lokalnych produktów turystycznych.

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KIELECKIEGO

Na chwilę obecną powiat kielecki nie posiada opracowanego powiatowego programu opieki nad zabytkami.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STRATEGIA ROZWOJU GMINY MORAWICA ORAZ PLAN ROZWOJU LOKALNEGO GMINY MORAWICA

W sferze dziedzictwa materialnego i kulturowego gminy podkreślona została przede wszystkim żywotność i atrakcyjność lokalnej tradycji związanej z garncarstwem i działaniem lokalnych twórców ludowych. Wskazano również najistotniejsze na terenie gminy obiekty zabytkowe oraz miejsca pamięci. Zwrócona została również uwaga na niedostateczną ochronę oraz brak środków finansowych na utrzymanie nielicznych na terenie gminy obiektów zabytkowych, a także wartościowych budynków związanych z tradycyjną zabudową wiejską.

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY MORAWICA ORAZ PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY MORAWICA

W obowiązujących studium oraz miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy Morawica ustanowiono następujące strefy ochrony jako formę ochrony ww. zabytków:

- 1) strefę ochrony konserwatorskiej – obejmującej obiekty, zespoły i obszary zabytkowe oraz układy przestrzenne o wysokich walorach zabytkowych, oznaczoną na rysunku planu symbolem KR;
- 2) strefy częściowej ochrony konserwatorskiej - obejmującej obiekty, zespoły i obszary zabytkowe oraz układy przestrzenne o wysokich walorach zabytkowych, oznaczoną na rysunku planu symbolem KZ.

Strefy ochrony konserwatorskiej (KR) ustanowiono w następujących miejscowościach:

- 1) Brzeziny - dla ochrony istniejącego zespołu kościelnego;
- 2) Dębska Wola – dla ochrony istniejącego zespołu zajazdu;
- 3) Drochów Dolny – dla ochrony zespołu dworskiego;
- 4) Lisów – dla ochrony zespołu sakralnego z cmentarzem;
- 5) Morawica – dla ochrony istniejącego założenia dworsko-parkowego;

Adaptuje się w Zmianie nr 3 Studium strefy ochrony konserwatorskiej (KR) i strefy częściowej ochrony konserwatorskiej (KZ) wyznaczone w miejscowym planie.

Dla stref ochrony konserwatorskiej (KR) Zmiana Nr 3 Studium wskazuje następujące nakazy i zakazy w zagospodarowaniu i użytkowaniu terenu:

- 1) nakaz zachowania obiektów zabytkowych z dopuszczeniem adaptacji dla nowych celów pod warunkiem zachowania formy;
- 2) nakaz ochrony:
 - obiektów małej architektury związanych z kompozycją zespołów i obiektów zabytkowych (ogrodzenia, słupki graniczne, kapliczki ok.);
 - istniejącej zieleni zabytkowej, w tym: utrzymanie, rewaloryzacja i rekonstrukcja układu kompozycyjnego;

- 3) nakaz nawiązania przy przebudowie układów komunikacyjnych do historycznego rozplanowania ulic i placów, ich przekrojów i szerokości, nawierzchni, historycznych linii zabudowy;
- 4) nakaz utrzymania w niezmienionym kształcie cieków wodnych, stawów;
- 5) nakaz nawiązania przy zagospodarowywaniu działek budowlanych do dawnych podziałów własnościowych;
- 6) nakaz dostosowania nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej oraz nawiązania form współczesnych do lokalnej tradycji architektonicznej;
- 7) zakaz niszczenia, elementów naturalnych w tym rzeźby terenu, sieci wodnej, zieleni śródpolnej;
- 8) zakaz wprowadzania nowych dominant architektonicznych.

Strefy częściowej ochrony konserwatorskiej (KZ) ustanowiono w następujących miejscowościach: Bieleckie Młyny, Brudzów, Brzeziny, Chałupki, Chmielowice, Dębska Wola, Lisów, Nida, Obice, Radomice – dla ochrony obiektów wpisanych do ewidencji zabytków. Dla stref częściowej ochrony konserwatorskiej (KR) Zmiana Nr 3 Studium wskazuje następujące nakazy i zakazy w zagospodarowaniu i użytkowaniu terenu:

- 1) nakaz zachowania obiektów zabytkowych z dopuszczeniem adaptacji dla nowych celów pod warunkiem zachowania formy;
- 2) nakaz ochrony:
 - obiektów małej architektury związanych z kompozycją zespołów i obiektów zabytkowych (ogrodzenia, słupki graniczne, kapliczki ok.);
 - istniejącej zieleni zabytkowej, w tym: utrzymanie, rewaloryzacja i rekonstrukcja układu kompozycyjnego;
- 3) nakaz nawiązania przy przebudowie układów komunikacyjnych do historycznego rozplanowania ulic i placów;
- 4) nakaz utrzymania w niezmienionym kształcie cieków wodnych, stawów;
- 5) nakaz dostosowania nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej oraz nawiązania form współczesnych do lokalnej tradycji architektonicznej;

6) zakaz wprowadzania nowych dominant architektonicznych.

W Zmianie nr 3 Studium wskazano lokalizację stanowisk archeologicznych. Dla obszarów stanowisk archeologicznych wprowadza się zakaz dewastacji terenu poprzez wybiórkę piasku i analogiczne formy zmiany ukształtowania terenu. Jednocześnie dla tych obszarów wprowadza się nakaz uzgodnienia działalności inwestycyjnej z wojewódzkim konserwatorem zabytków na etapie planowania, projektowania i wykonawstwa.

Wprowadza się także na terenie gminy Morawica strefę obserwacji archeologicznej, która obejmuje części dolin rzek Czarna Nida i Morawka. Dla strefy tej wprowadza się takie same ograniczenia i nakazy jak dla stanowisk archeologicznych. Ograniczenie eksploatacji kopalin nie dotyczy eksploatacji złóż kopalin wyznaczonych na rysunku Zmiany nr 3 Studium.

5.2 CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

5.2.1 ZARYS HISTORII OBSZARU GMINY

Gmina Morawica położona jest w centralnej części województwa świętokrzyskiego, obejmując swoim obszarem północną część Niewieckiej Niziny. Teren gminy sąsiaduje z parkami krajobrazowymi na Ponidziu oraz w Górach Świętokrzyskich i zajmuje powierzchnię 140,45km² z czego ok. 26% stanowią lasy i grunty leśne wśród nich rezerwat przyrody „Radomice” z kompleksem lasów cisowych. Teren gminy ma rzeźbę niskofalistą, pagórkowatą bez znacznego zróżnicowania form. Główne ciek wodne na terenie gminy to rzeki: Czarna Nida i jej dopływ Morawka. Wody stojące w obrębie gminy to stawy hodowlane i wyrobiska po przemysłowe.

Gmina Morawica graniczy bezpośrednio z miastem Kielce oraz gminami Sitkówka- Nowiny, Daleszyce, Pierzchnica, Chmielnik, Kije, Sobków i Chęciny.

Jak wskazują badania archeologiczne pierwsze ślady osadnictwa na terenie gminy Morawica sięgają epoki neolitu. W epoce kultury łużyckiej na omawianym terenie

funkcjonowały już zwarte formy społeczności. Z okresu wpływów rzymskich zidentyfikowano ślady przebiegu przez ziemię morawicką szlaku bursztynowego.

Wykopaliska datowane na czasy średniowiecza wskazują na funkcjonowanie osadnictwa obronnego. W XIV w. wraz z rozwojem osadnictwa Morawica uzyskała połączenie drogowe z Kielcami. Pierwsze wzmianki o Morawicy zawierają dokumenty z 1408 r., oraz kronika Liber Beneficiorum Jana Długosza (opisując spalenie i spustoszenie Morawicy i Lisowa w 1241 r. przez Tatarów). W przedrozbiorowej strukturze własnościowej terenów gminy zasadniczą rolę pełniły dobra kościelne – głównie własność biskupów krakowskich wchodzące w skład klucza kieleckiego oraz prywatne majątki ziemskie. Właścicielem dóbr morawickich były w XVI-XVIII w. rody Morawickich oraz Jawornickich, natomiast posiadłości Lisów i Brudzów w XVII i XVIII w. stanowiły własność rodziny Krasieńskich.

Wraz z III rozbiorem Polski tereny gminy Morawica początkowo znalazła się w zaborze austriackim, w czasach Księstwa Warszawskiego należały do powiatu szydłowskiego w departamencie krakowskim by ostatecznie, po likwidacji Księstwa Warszawskiego, wejść w skład utworzonego Królestwa Polskiego. Początkowo, od 1 stycznia 1916 roku, Morawica nadal pozostawała w powiecie szydłowskim województwa krakowskiego ze stolicą w Kielcach. W 1837 r. województwo krakowskie przemianowano na gubernię krakowską, a następnie w 1841 r. na gubernię kielecką a tereny dzisiejszej gminy włączono w 1838 r. do powiatu i obwodu kieleckiego.

Okres rozbiorów i zmiana organizacji administracyjnej przyniosła również zmiany stosunków własnościowych na terenie obecnej gminy. Należące do biskupstwa i klasztorów wsie zostały w 1789 r. (dobra biskupie) i w 1819 r. (dobra klasztorne) przejęte na rzecz skarbu państwa. Przejęte dobra ziemskie wraz z dawnymi królewszczynami stały się w XIX w. dobrami rządowymi co wiązało się z ich całkowitą przebudową (wyznaczanie nowych podziałów agrarnych, wyznaczenie nowych ulic i przeniesienia zabudowy wsi w nowe miejsce). Znacznie liczniejszą grupę wsi na omawianym terenie stanowiły jednakże wsie prywatne. Wśród głównych właścicieli majątków w 1 poł. XIX w. należy wymienić Edwarda Oraczewskiego, właściciela Morawicy, Woli Morawickiej, Obic i Chałupek oraz Władysława Baiera, do

którego należała Dębska Wola, Chmielowie, Kawczyn oraz Zbrza. Pozostali ziemianie

skupiali w swych rękach po dwie lub jedną wieś. Do Władysława Grabkowskiego należał Brudzów i Zaborze, do Romualda Krosnowskiego Drochów, a do rodziny Krasieńskich Lisów.

Wśród wydarzeń historycznych z tego okresu wspomnieć należy krótki pobyt na ziemi morawickiej podczas Powstania Styczniowego oddziałów Mariana Langiewicza, a w czasie I wojny światowej przez Morawicę przechodziły zmierzające na południe oddziały 1 pułku piechoty Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego. Ważną postacią związaną z Morawicą był urodzony w pobliskiej Bilczy w 1800 r. działacz ruchu niepodległościowego i chłopskiego – ks. Piotr Ściegienny, zesłany w 1844 r. na Syberię.

Po odzyskaniu niepodległości tereny gminy Morawica znalazły się w powiecie kieleckim i w utworzonym w 1919 r. województwie kieleckim. Zgodnie z dekretem z

17 listopada 1918 r. powołano Radę Gminy składającą się z 12 członków i wójta. Naczelną władzę jako organ uchwałodawczy stanowiło Zgromadzenie Gminne, przekształcone w 1933 r. na Radę Gminy. Do gminy należały wówczas gromady: Bieleckie Młyny, Kuby Młyny, Brudzów Duży, Brzeziny, Chałupki, Łabędzinów, Morawica, Wola Morawicka, Nida, Obice, Ostrów, Radomice, Zaborze i Podwole. Teren gminy obejmował 92,90 km² a liczba mieszkańców wynosiła 6104 wg spisu z 1921 r., by

wzrosnąć w 1931 r. do 6688 mieszkańców. W gminie działało 8 młynów a zawody rzemieślnicze reprezentowane w gminie to przede wszystkim wędliniarze, szewcy, fryzjerzy, garncarze, kołodzieje, krawcy i kowale. Na szczególną uwagę, ze względu na trwałość tradycji także obecnie, zasługuje garncarstwo w Chałupkach. Już w 1781 r. funkcjonowała manufaktura kafli, kamionki i fajansów, która po zakończeniu działalności w 2 poł. XIX w. zastąpiona została warsztatami garncarskimi. W okresie międzywojennym we wsi było ogółem 19 warsztatów.

W latach II wojny światowej na terenie gminy w 1940 r. powstała komórka Służby Zwycięstwu Polski, przekształcona następnie w Związek Walki Zbrojnej i wreszcie Armię Krajową. Teren gminy podzielono na cztery obwody podlegające dowództwu w Jędrzejowie. W 1942 r. w Morawicy zatrzymała się kolumna Żydów prowadzona przez Niemców do obozów koncentracyjnych. Niemcy rozstrzelali wówczas ok. stu chorych i osłabionych osób u podnóża wzniesienia z kaplicą dworską, co upamiętnia wystawiona w 1996 r. tablica. W końcowym okresie wojny, w 1945 r. w

pobliżu Radomic rozegrała się bitwa pancerna pomiędzy wojskami radzieckimi a niemieckimi.

W okresie powojennym dopiero w połowie lat 60-tych na terenie gminy nastąpiły znaczące zmiany związane z uruchomieniem Kopalni Wapienia „Morawica” i Kopalni Dolomitu „Radkowice”, a także dwie kopalnie marmurów pińczowskich w Woli Morawickiej i Łabędziowie. Wówczas również, na terenie dawnego założenia dworskiego Oraczewskich, zlokalizowano Wojewódzki Specjalistyczny Szpital dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych.

Okres ostatnich lat po 1989 r. i przemianach ustrojowych w Polsce ukazuje dynamiczny rozwój gminy i wyraźnych zmianach w zakresie infrastruktury i organizacji życia społecznego. Specyfika gminy i charakter przemian wynika z lokalizacji w ścisłej strefie obszaru metropolitalnego i bezpośredniej bliskości Kielc co, powoduje dominującą rolę tego ośrodka, wpływając zasadniczo na charakter i obecny rozwój gminy.

5.2.2 KRAJOBRAZ KULTUROWY

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Dziedzictwo kulturowe gminy Morawica wiąże się przede wszystkim z działalnością rolniczą, a zasoby zabytkowe to głównie obiekty sakralne, dawne założenia dworsko-folwarczne oraz zachowane historyczne układy przestrzenne wsi wraz z jej tradycyjną zabudową. Niezwykle istotnym dopełnieniem krajobrazu kulturowego są również elementy małej architektury: kapliczki, krzyże i figury przydrożne oraz miejsca pamięci.

Na terenie gminy zlokalizowane są historyczne układy przestrzenne wsi, będące wynikiem zarówno przemian w gospodarce rolnej, jak również stosunków własnościowych (wsie rządowe, prywatne). Istotnym czynnikiem wpływającym na dzisiejszy ich układ było przekształcenie dawnych wsi kościelnych na wsie rządowe, co wiązało się z ich gruntownym przekształceniem w poł. XIX w. lub przeniesieniem tworzącym nowe układy przestrzenne, których świadectwem są lokalizacje zespołów dworsko-folwarcznych, zespołu kościelnego czy kaplicy, jak np. kaplica w Nidzie. Całkowita przebudowa układu przestrzennego – układu gruntów i zabudowy, objęła ok.

poł. XIX w. wsie: Brzeziny, Nida, Bilcza, Dyminy, Kuby Młyny, Bieleckie Młyny, Podwole, Radomice i Łabędziów. W miejscu wcześniejszych układów powstały wsie o kształcie regularnej rzędówki, zabudowane po jednej, zwykle pn. stronie drogi. Proces przekształceń wsi prywatnych przebiegał inaczej i często nadal czytelne są tam elementy starego (sprzed oczyszczenia i scalania gruntów) układu przestrzennego.

Tradycyjna zabudowa mieszkaniowa wsi na terenie gminy reprezentuje typ budownictwa charakterystycznego dla okolic Kielc. Najstarsze budynki posiadają dachy czterospadowe, późniejsze dwuspadowe, pierwotnie kryte słomą. Wznoszone najczęściej z drewna o konstrukcji ścian węglowej oraz domy o konstrukcji murowano-drewnianej (np. Nida, Obice). Domy głównie szeroko frontowe, rzadziej wąsko frontowe (np. Brzeziny). Istniejąca tradycyjna zabudowa wsi zachowana jest w różnym stopniu. Pojawiająca się nowa zabudowa lokalizowana jest często za starym, drewnianym lub murowano-drewnianym domem, pozostawiając dzięki temu tradycyjny układ wsi. Proces powstawania nowej zabudowy powiązanej z historycznymi zespołami odbywa się najczęściej na zasadzie kontynuacji wcześniej wytworzonego układu przestrzennego. Poza zabudową chłopską, decydującą o kształcie wsi, jej układ uzupełniały, oprócz omówionych zespołów sakralnych i dworsko-folwarcznych, takie elementy jak karczma, najczęściej zajezdna, znajdująca się niemal w każdej wsi, młyn czy tartak. Większość zachowanych do dzisiaj przykładów tego typu obiektów, z wyjątkiem młyna w Morawicy, jest obecnie nieużytkowana lub w stanie coraz bardziej postępującej ruiny. W ostatnim czasie samowolnie rozebrana została karczma w Morawicy a w stanie ruiny znajduje się pochodząca z 1860 r. najbardziej okazała na terenie gminy karczma zajezdna, przekształcona później na młynicę w Dębskiej Woli, zlokalizowana przy gościńcu do Pińczowa.

Krajobraz kulturowy wsi uzupełniają przydrożne kapliczki, krzyże i figury o charakterze dziękczynnym i intencyjnym, których znaczna ilość przetrwała do czasów obecnym i z reguły utrzymana jest w dobrym stanie. Zagroženiem dla nich mogą się jednak okazać niektóre przedsięwzięcia renowacyjne przeprowadzane bez specjalistycznej konsultacji np. w przypadku renowacji krzyża w Morawicy, wzniesionego przez Edwarda Oraczewskiego na pamiątkę uwłaszczenia włościan w 1861. Podczas prac usunięto cenny, oryginalny postument z napisem wyrytym typową dla tego okresu czcionką (kursywa), zastępując go współczesnym o zmienionych proporcjach, pozostawiając jedynie pierwotny żeliwny krzyż.

Bliskość Kielc oraz dynamiczny rozwój gminy w ostatnich latach wpłynął na znaczny ruch budowlany, co przyniosło nowe formy osadnicze nie związane z tradycyjną zabudową wiejską lecz mające formę zespołów osiedli willowych, charakterystycznych dla terenów podmiejskich. Enklawy takie powstały lub są w trakcie realizacji w Morawicy i Bilczy.

5.2.3. ZABYTKI NIERUCHOME

Najcenniejsze obiekty zabytkowe na terenie gminy to dwa obiekty sakralne z wyposażeniem - kościoły parafialne w Lisowie i Brzezinach. Zostały one opisane dokładniej w podrozdziale dot. najważniejszych zabytków gminy.

W bezpośrednim sąsiedztwie kościoła w Brzezinach, u podnóża wzniesienia zachowana jest pochodząca z końca XIX w. murowana plebania oraz jednotraktowy, poprzedzony gankiem kolumnowym budynek zwany, zwyczajowo starą plebanią, będącą w rzeczywistości dawną karczmą typu blokowego, czyli ze stajnią zajezdną znajdującą się pod jednym dachem z częścią mieszkalną. Zlokalizowany w bezpośrednim sąsiedztwie drogi jest obecnie opuszczony i znajduje się w złym stanie technicznym. Do probostwa w Brzezinach należał również położony na pn.-zach. od kościoła zespół dworsko-folwarczny. Jego charakter jest w chwili obecnej niemal całkowicie zatarty (przebieg linii kolejowej), a budynek murowanego dworu, całkowicie przebudowany w latach 60-tych XX w., nie posiada obecnie walorów zabytkowych.

Oprócz świątyń istotne walory zabytkowe posiadają zachowane kaplice w Morawicy i Nidzie. Neogotycka kaplica p.w. Niepokalanego Poczęcia N. M. Panny w Morawicy, mająca obecnie postać trwałej ruiny, wzniesiona w 1844 r. z inicjatywy Edwarda Oraczewskiego i Fryderyki Wielopolskiej, należała do zespołu dworskiego Oraczewskich w Morawicy. Jej relikty są obecnie zabezpieczone i dobrze powiązane kompozycyjnie z wzniesioną nieopodal tzw. Kalwarią Świętokrzyską. W ścianach kaplicy zachowane są epitafia Oraczewskich. Drugim zachowanym obiektem jest kaplica p.w. Nawiedzenia N. M. Panny w Nidzie. Wzniesiona ok. 1834 r. z inicjatywy miejscowych włościan posiada drewnianą konstrukcję ścian i murowaną elewację. Całość zadaszona dachem krytym gontem. Obiekt utrzymany jest w dobrym stanie. Oprócz walorów materialnych kaplica ma istotne znaczenie ze względu na swoje

usytuowanie, będące świadectwem pierwotnego kształtu przestrzennego wsi Nida o charakterze „rynczkowym”. Relokacja wsi i jej obecne umiejscowienie wzdłuż starej drogi lokalnej sprawiły, że kaplica znajduje się poza terenem jej zabudowy. Do chwili obecnej nie zachowała się drewniana kaplica w Dębskiej Woli, rozebrana w 1981 r.

Istotne znaczenie dla krajobrazu kulturowego ma również murowana, dobrze zachowana otwarta kapliczka w Chmielowicach datowana na przełom XVIII/XIX w., i utrzymana w tradycyjnych formach oraz współczesna kaplica (1979 r.) w Brudzowie, z ustawioną obok figurą św. Jana Nepomucena, pochodzącą być może z XVII/XVIII w. i przeniesioną znad wschodniej strony znajdującej się nieopodal sadzawki.

Drugą grupą elementów, po obiektach sakralnych, są zabytkowe zespoły dworsko-folwarczne. Wśród nich wydzielić można zespoły dworskie we wsiach prywatnych, stanowiące siedzibę rodzinną oraz zespoły folwarczne w wsiach rządowych i prywatnych, z wydzierżawionym przez zarządcę budynkiem folwarcznym często nazywanym również dworem. Do czasów obecnych żaden z nich nie przetrwał w formie pierwotnej, a stopień ich zachowania jest znacznie zróżnicowany – od wciąż czytelnych przestrzennie zrewitalizowanych założeń parkowych o wysokich walorach zabytkowych, po zachowane jedynie w formie szczątkowej relikty dawnych zabudowań czy związanych z zespołem elementów przestrzennych (układ drożny, zieleń). W początkach XIX w. założenia dworskie, będące siedzibą rodzinną, znajdowały się w Morawicy (Oraczewskich), Dębskiej Woli (Baierów), Brudzowie (Grabkowskich), Drochowie Dolnym (Krosnowolskich) oraz w Lisowie (Kraśińskich).

Największe walory zabytkowe posiada zrewitalizowany dzięki staraniom Gminy Morawica park podworski w Morawicy o czytelnej kompozycji przestrzennej z zachowaną oficyną dworską. Nieco gorzej zachował się zespół dworski w Drochowie Dolnym, gdzie oprócz parku zachowany jest jeszcze dawny dwór – obecnie niestety również w stanie ruiny (nieco lepiej zachował się natomiast pochodzący z końca XIX w. zabytkowy park dworski z założeniem wodnym stawów). Pozostałe wymienione zespoły zachowały się jedynie w formie szczątkowej, są to relikty zabudowy lub dawnego układu przestrzennego (Lisów, Brudzów) lub silnie przebudowane i przekształcone (XX-wieczna willa w Dębskiej Woli przebudowana na szkołę, w otoczeniu której znajdują się pozostałości zabytkowego parku krajobrazowego z II poł. XIX wieku z cennym drzewostanem oraz resztki cennego szpaleru drzew poza terenem parku). Analogiczna sytuacja odnosi się do stanu zachowania dawnych zespołów

folwarcznych we wsiach rządowych i prywatnych. Mają one postać zachowanych w różnym stanie budynków gospodarczych, czasami ograniczając się jedynie do budynku piwnicy (Zaborze) oraz dawnych domów dzierżawców, zwanych często dworem, które w zasadzie utraciły swe walory zabytkowe (Brzeziny, Chmielowice, Obice).

WYKAZ OBIEKTÓW WŁĄCZONYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW

Lp.	Miejscowość	Obiekt
1	Bieleckie Młyny	układ wodny ze stawem i młynem
2	Brudzów	kapliczka Jana Nepomucena mur.
3	Brudzów	układ wodny ze stawem i upustem
4	Brzeziny	kościół
5	Brzeziny	cmentarz przykościelny
6	Brzeziny	plebania
7	Brzeziny	cmentarz par. stary
8	Brzeziny	cmentarz z 1866
9	Brzeziny	Chęcińska 270 dom
10	Brzeziny	ogrodzenie kościoła
11	Brzeziny	ogród - pozostałości kościoła Wsz. Św.
12	Chałupki	wapiennik
13	Chmielowice	kapliczka św. Rocha
14	Dębska Wola	dawna karczma
15	Dębska Wola	pozostałości parku dworskiego
16	Drochów Dolny	dwór
17	Drochów Dolny	park ze stawami
18	Drochów Dolny	ogrodzenie w zespole dworskim
19	Lisów	kościół
20	Lisów	brama kościelna
21	Lisów	kostnica kościelna
22	Lisów	ogrodzenie kościoła
23	Lisów	cmentarz parafialny rzymsko-katolicki
24	Lisów	cmentarz przykościelny
25	Morawica	kaplica z zespołu dworskiego
26	Morawica	park krajobrazowy z zespołu dworskiego
27	Morawica	młyn ob. hotel
28	Morawica	układ wodny z zespołem młyna
29	Nida	kaplica Nawiedzenia NMP
30	Nida	pozostałości zespołu dworskiego - budynek gospodarczy

31	Obice	cmentarz parafialny rzymsko-katolicki
32	Obice	pozostałości zespołu dworskiego - ruiny stajni
33	Radomice	cmentarz parafialny rzymsko-katolicki

Thustym drukiem obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego

5.2.4 ZABYTKI RUCHOME

Na terenie Gminy Morawica do rejestru zabytków ruchomych (księga B) zostało wpisane jedynie wyposażenie dwóch zabytkowych kościołów, zlokalizowanych w Brzezinach i Lisowie.

Z wyposażenia kościoła parafialnego p.w. Wszystkich Świętych w Brzezinach zachowały się nieliczne elementy, z których 29 pozycji wpisano do rejestru zabytków decyzją z dnia 30 marca 1976 r. pod nr 196 B (dawny nr rejestru 165 B), a wśród nich: ołtarz główny z obrazem Matki Boskiej i dwa ołtarze boczne, pochodzące z 2 poł. XIX w.; obraz św. Jana Kantego, prawdopodobnie pozostałość z poprzedniego XVIII-wiecznego ołtarza; chrzcielnica i dwa feretrony późnobarokowe; trzy tablice nagrobne, wmurowane w ściany: Marcina Grotowskiego z ozdobnym kartuszem z herbem Rawicz (zm. 1610 r.), Franciszka Czaplickiego - właściciela Dębskiej Woli (zm. 1847 r.) oraz Rudolfa Śląskiego (zm. 1851 r.).

Z wyposażenia kościoła parafialnego pw. Św. Mikołaja w Lisowie, 62 obiekty zostały wpisane do rejestru zabytków decyzją z dnia 23 marca 1976 r. pod nr rejestru 197 B (dawny nr rejestru 149 B), a wśród nich: ołtarz główny późnobarokowy z drugiej połowy XVIII w. z obrazem przedstawiającym Ukrzyżowanie i zasuwą z wizerunkiem św. Mikołaja, namalowane przez Rafała Hadziewicza w 1870 r., ambona drewniana w kształcie Łodzi Piotrowej, wykonana w 1922 r., przez Saturnina Grzybowicza z Piotrkowic i organy późnobarokowe z Kon, VIII w. na chórze muzycznym. W kaplicy św. Barbary, ufundowanej w 1656 r. przez Gabriela Krasieńskiego jako kaplica grobowa, znajdują się liczne rodowe epitafia oraz alabastrowa figura św. Barbary, w kaplicy św. Józefa w ołtarzu obraz patrona namalowany również przez Rafała Radziewicza i obraz na zasuwie z św. Antonim, namalowany przez F.R. Nowakowskiego w 1900 r., w kaplicy św. Jana Chrzciciela z XVIII w., ołtarz z 1913 r.

Oprócz obiektów wpisanych do rejestru zabytków ruchomych w Ośrodku Garncarstwa w Chałupkach znajduje się także 265 obiektów zabytkowej, tradycyjnej ceramiki stanowiącej depozyt Muzeum w Kielcach.

Oprócz zabytków ruchomych wskazanych w rejestrze zabytków, zasób zabytków ruchomych uzupełniają liczne w krajobrazie gminy kapliczki, krzyże i figury przydrożne odnoszące się do lokalnej tradycji i historii oraz miejsca pamięci. Na potrzeby opracowania został sporządzony spis ważniejszych kapliczek, krzyży przydrożnych oraz miejsc pamięci:

1. Bieleckie Młyny - kolumna (współczesna) z figurą Jana Nepomucena, usytuowana na terenie posesji prywatnej.
2. Brudzów - figura Jana Nepomucena z XVII/XVIII w. na prostokątnym postumencie, usytuowana przed budynkiem kaplicy z 1979 r., pierwotnie stała po wschodniej stronie stawu.
3. Brudzów - kapliczka murowana zawierająca współczesny obrazek, usytuowana przy głównym skrzyżowaniu dróg.
4. Brzeziny - mogiła żołnierzy Armii Rosyjskiej poległych w 1915 r. zlokalizowana na starym cmentarzu.
5. Chmielowice - kapliczka murowana z figurą św. Rocha, będąca elementem założenia dawnego folwarku, z XVIII/XIX w., usytuowana przy głównej drodze.
6. Chmielowice - krzyż na postumencie z niszą, mieszczącą figurę Matki Boskiej Różańcowej, z datą na tabliczce 1924 r., usytuowana u zbiegu ul. Okrężnej i Spacerowej.
7. Drochów Dolny - krzyż na postumencie, usytuowana w pobliżu założenia dworskiego, u zbiegu ulic Wspólnej i Topolowej.
8. Drochów Dolny - krzyż na postumencie (j.w.), z datą na tabliczce 1903 r., usytuowana u zbiegu ulic Topolowej i Spacerowej.
9. Morawica - krzyż żeliwny na postumencie, usytuowany u zbiegu ulic Wolności z Pińczowską, postument wykonany współcześnie w miejscu oryginalnego,

ufundowany w 1871 r. przez Edwarda Oraczewskiego, od frontu napis upamiętniający uwłaszczenie chłopów.

10. Morawica - miejsce pamięci tablica upamiętniająca Żydów zamordowanych przez Niemców w 1942 r., powstała w 1996 r., na murze koło młyna, przy ul. Spacerowej.

11. Morawica - Orla Góra - figura Matki Boskiej na postumencie, od frontu sentencja oraz data 1869 r., usytuowana na szczycie wzniesienia.

12. Nida - kapliczka murowana z obrazem Matki Boskiej, usytuowana przy głównej drodze po prawej stronie od Morawicy, za wiaduktem kolejowym.

13. Nida - kapliczka murowana z obrazem i figurką Matki Boskiej, usytuowana przy głównej drodze, po lewej stronie drogi od Morawicy, w centrum wsi.

14. Obice - krzyż żeliwny na postumencie, usytuowany przy ul. Słonecznej.

15. Radomice - krzyż na obelisku, z datą wyrytą od frontu 1910 r., usytuowany przy zbiegu drogi głównej do drogi do Brudzowa.

16. Radomice - kapliczka murowana z obrazem i figurką Matki Boskiej usytuowany przy zbiegu drogi głównej do drogi do Brudzowa (naprzeciwko obelisku).

17. Radomice - krzyż na obelisku, usytuowany przy drodze pomiędzy wsią Radomice I oraz Radomice II, u zbiegu dróg do dawnego folwarku.

18. Radomice - cmentarz wojenny poległych w bitwie w styczniu 1945 r., usytuowany w pobliżu dawnego folwarku.

19. Zaborze - drewniany krzyż, usytuowany przy drodze do Lisowa.

20. Zaborze - mogiła trzech powstańców styczniowych 1863 -1864, współczesny krzyż metalowy z kamieniem z tabliczką, usytuowany przy drodze do Lisowa.

21. Zbrza - cmentarz choleryczny, pochówek mieszkańców zmarłych podczas epidemii cholery w 1894 r., usytuowana na skraju lasu.

22. Okolice Lisowa (przy drodze 73) - współczesny obelisk upamiętniający poległych podczas II wojny światowej

Dodatkowo na terenie gminy znajdują się krzyże wykonane po II Wojnie Światowej, zbudowane z elementów czołgów pancernych.

5.2.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Zabytek archeologiczny jest zabytkiem nieruchomym, będącym powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, względnie zabytek ruchomy, będący ich wytworem.

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo - konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach, a także publikacjach naukowych, popularno-naukowych oraz artykułach prasowych. Należy jednak pamiętać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. w ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Zabytki i stanowiska archeologiczne stanowią materialne świadectwo obecności na danym terenie człowieka. W przypadku gminy Morawica są to ciekawe przykłady zabytków, chronologicznie sięgających od czasów epoki kamienia po późne średniowiecze i nowożytność.

Ochrona tego dziedzictwa odbywa się w ramach wpisu do rejestru zabytków najcenniejszych zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych (księga C- zabytki archeologiczne), samej ewidencji stanowisk oraz zapisu w dokumentach miejscowego prawa przestrzennego. Na terenie gminy nie występują stanowiska wpisane do rejestru zabytków.

Obecność na danym terenie stanowiska archeologicznego, bez względu na to czy zostało wpisane do rejestru zabytków czy widnieje w wykazie ewidencyjnym, wymaga, w przypadku inwestycji związanej np. wykonywaniem jakichkolwiek wykopów w ziemi, udziału archeologa prowadzącego nadzór nad pracami ziemnymi a w uzasadnionych przypadkach również przeprowadzenia archeologicznych badań wykopaliskowych.

Celem badań wykopaliskowych jest pozyskanie artefaktów - zachowanych w danym miejscu i kontekście przedmiotów, ich fragmentów bądź śladów pozostawionych przez człowieka, które pozwalają specjalście na odczytanie historii związanej z tym przedmiotem i miejscem. Obiekty te po wydobyciu stają się, w rozumieniu ustawy, zabytkami ruchomymi - trafiają najczęściej do zbiorów muzealnych, wpisane do inwentarza muzealnego a teren uwolniony pod planowaną inwestycję.

Obiekty znalezione na terenie gminy są m.in. przechowywane w zbiorach Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego i Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

ZESTAWIENIE STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU GMINY MORAWICA

Lp.	Miejscowość	nr w miejscowości	nr na arkuszu	arkusz
1	Dyminy	5	44	86-63
2	Dyminy	6	45	86-63
3	Bilcza	2	9	87-62
4	Podwale	1	10	87-62
5	Podwale	2	11	87-62
6	Brzeziny	1	12	87-62
7	Brzeziny	5	13	87-62
8	Brzeziny	6	14	87-62
9	Dyminy-Folwark	1	32	87-63
10	Dyminy-Folwark	2	33	87-63
11	Dyminy-Folwark	3	34	87-63
12	Dyminy-Folwark	4	35	87-63
13	Bilcza	1	39	87-63
14	Bilcza-Podsukowie	3	40	87-63
15	Bilcza-Rogatka	4	41	87-63
16	Bilcza-Rogatka	5	42	87-63
17	Bilcza-Ciołków	6	43	87-63
18	Bilcza-Ciołków	7	44	87-63

19	Bilcza-Zastawie	8	45	87-63
20	Bilcza-Zastawie	9	46	87-63
21	Bilcza-Zastawie	10	47	87-63
22	Kuby Młyny	1	48	87-63
23	Dębska Wola	5	1	88-62
24	Dębska Wola	6	2	88-62
25	Dębska Wola	7	3	88-62
26	Dębska Wola	8	4	88-62
27	Dębska Wola	9	5	88-62
28	Morawica	5	7	88-62
29	Morawica	6	8	88-62
30	Brzeziny	7	9	88-62
31	Brzeziny	8	10	88-62
32	Brzeziny	9	11	88-62
33	Brzeziny	2	12	88-62
34	Brzeziny	3	13	88-62
35	Brzeziny	4	14	88-62
36	Zbrza-Chełstów Wojda	2	15	88-62
37	Zbrza-Chełstów Wojda	3	16	88-62
38	Zbrza-Chełstów Wojda	4	17	88-62
39	Nida	19	18	88-62
40	Nida	20	19	88-62
41	Nida	25	20	88-62
42	Nida-Borki	27	21	88-62
43	Nida-Borki	7	22	88-62
44	Nida-Borki	8	23	88-62
45	Nida-Borki	9	24	88-62
46	Nida-Chudew	10	25	88-62
47	Nida-Borki	11	26	88-62
48	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	5	27	88-62
49	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	6	28	88-62
50	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	7	29	88-62
51	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	8	30	88-62
52	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	9	31	88-62
53	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	10	32	88-62
54	Nida-Chudew	12	33	88-62
55	Nida	13	34	88-62
56	Nida	14	35	88-62
57	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	11	36	88-62
58	Nida	15	37	88-62
59	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	12	38	88-62
60	Nida	16	39	88-62
61	Nida	17	40	88-62
62	Nida	18	41	88-62
63	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	13	43	88-62
64	Ostrów-Golęciny	4	44	88-62
65	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	14	45	88-62
66	Zbrza-Chałupki Zbrzańskie	15	46	88-62

67	Zbrza	16	47	88-62
68	Nida	21	48	88-62
69	Nida	22	49	88-62
70	Nida	23	50	88-62
71	Nida	24	53	88-62
72	Nida	4	54	88-62
73	Nida	26	55	88-62
74	Nida	1	57	88-62
75	Nida	8	59	88-62
76	Nida-Łaziska	29	60	88-62
77	Nida-Łaziska	30	61	88-62
78	Nida-Łaziska	31	62	88-62
79	Nida-Łaziska	32	64	88-62
80	Nida-Łaziska	33	65	88-62
81	Nida-Łaziska	34	66	88-62
82	Nida-Łaziska	5	67	88-62
83	Nida-Łaziska	6	68	88-62
84	Nida-Łaziska	35	69	88-62
85	Nida-Łaziska	36	70	88-62
86	Nida-Lurowizna	37	71	88-62
87	Nida-Lurowizna	38	72	88-62
88	Nida-Lurowizna	39	73	88-62
89	Nida	2	74	88-62
90	Nida	3	75	88-62
91	Kawczyn	1	101	88-62
92	Zbrza	1	102	88-62
93	Bieleckie Młyny	1	1	88-63
94	Bieleckie Młyny	2	2	88-63
95	Bieleckie Młyny	3	3	88-63
96	Łabędziów-Dwór	1	4	88-63
97	Morawica-Orla Góra	1	5	88-63
98	Morawica	2	6	88-63
99	Morawica	3	7	88-63
100	Wola Morawicka	1	8	88-63
101	Wola Morawicka	2	9	88-63
102	Młynek	1	10	88-63
103	Brudzów Duży	1	11	88-63
104	Brudzów Duży	2	12	88-63
105	Radomice-Kaczeńce	1	13	88-63
106	Łabędziów	3	15	88-63
107	Bieleckie Młyny	4	17	88-63
108	Drochów Górny	1	1	89-62
109	Drochów Górny	2	2	89-62
110	Obice	2	3	89-62
111	Obice	1	4	89-62
112	Dębska Wola	1	5	89-62
113	Obice	3	6	89-62
114	Obice	4	7	89-62

115	Obice	5	8	89-62
116	Chałupki-Obice	1	9	89-62
117	Drochów Dolny	1	12	89-62
118	Chmielowice	1	23	89-62
119	Chmielowice	2	25	89-62
120	Chmielowice	3	26	89-62
121	Chmielowice	4	27	89-62
122	Chmielowice	5	28	89-62
123	Chmielowice	6	29	89-62
124	Dębska Wola	2	30	89-62
125	Lisów	1	4	89-63
126	Lisów	2	5	89-63
127	Zaborze	2	6	89-63
128	Zaborze	3	7	89-63
129	Zaborze	4	8	89-63
130	Zaborze	5	9	89-63
131	Zaborze	6	10	89-63
132	Zaborze	7	11	89-63
133	Zaborze	8	12	89-63
134	Zaborze	9	13	89-63
135	Zaborze	10	14	89-63
136	Zaborze	11	15	89-63
137	Zaborze	12	16	89-63
138	Zaborze	13	17	89-63
139	Zaborze	14	18	89-63
140	Zaborze	15	19	89-63
141	Zaborze	16	20	89-63
142	Zaborze	17	21	89-63
143	Zaborze	18	22	89-63
144	Zaborze	19	23	89-63
145	Zaborze	1	41	89-63
146	Zaborze	20	42	89-63
147	Zaborze	21	43	89-63
148	Zaborze	22	44	89-63
149	Zaborze	23	45	89-63
150	Zaborze	24	46	89-63
151	Brudzów-Załawie	1	47	89-63
152	Brudzów-Załawie	2	48	89-63
153	Brudzów-Załawie	3	49	89-63
154	Brudzów Mały	1	50	89-63
155	Brudzów Mały	2	51	89-63
156	Brudzów-Załawie	4	52	89-63
157	Brudzów-Załawie	5	53	89-63
158	Brudzów-Załawie	6	54	89-63
159	Brudzów-Załawie	7	55	89-63
160	Brudzów-Załawie	8	56	89-63
161	Brudzów-Załawie	9	57	89-63
162	Brudzów-Załawie	10	58	89-63

163	Brudzów-Załawie	11	59	89-63
164	Chałupki	4	60	89-63
165	Chałupki	5	61	89-63
166	Obice-Pastwisko	1	62	89-63
167	Obice-Pastwisko	2	63	89-63

5.2.6 ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH I INNYCH

Na chwilę obecną na terenie gminy Morawica funkcję muzealną pełni Ośrodek Tradycji Garncarstwa w Chałupkach. Znajdują się w nim eksponaty wypożyczone z Muzeum Narodowego w Kielcach.

5.2.7 DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, a także rzemiosła.

5.3 ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

Na terenie gminy Morawica do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego wpisano następujące obiekty:

1. BRZEZINY, kościół parafialny P.W. Wszystkich Świętych (w decyzji z 1947 r. wymienione jest wezwanie Wniebowzięcia NMP), murowany z 1646 r., wraz z dobudowanymi kruchtami i zakrystią od pd. w 1 ćw. XIX w. i rozbudową, polegającą na przedłużeniu nawy i budowie wieży, ok. 1870 r., restaurowany w 1985 r. Nr rejestru A 428/1 - zespół kościoła parafialnego w miejscowości Brzeziny (poprz. nr rejestru 65, decyzja z dnia 04.11.1947 r. oraz nr rejestru 291, decyzja z dnia 15.02.1967 r.)
2. BRZEZINY, cmentarz przykościelny w zespole kościoła par. P.W. Wszystkich Świętych, wpisano teren wokół kościoła w granicach ogrodzenia. Nr rejestru A 428/2 1 - zespół kościoła parafialnego w miejscowości Brzeziny (poprzedni nr rejestru 65, decyzja z dnia 04.11.1947 r.)
3. BRZEZINY, plebania (dawna) stara z zespołu kościoła parafialnego P.W. Wszystkich Świętych, murowana z 1 poł. XIX w. Nr rejestru A 428/3 1 - zespół kościoła parafialnego w miejscowości Brzeziny (poprzedni nr 291, decyzja z dnia 15.02.1967 r.)
4. BRZEZINY, cmentarz parafialny stary z pocz. XIX w., wpisano teren w granicach ogrodzenia. Nr rejestru A 429 (poprzedni nr rejestru: 1133, decyzja z dnia 14.05.1992 r.)
5. BRZEZINY, cmentarz parafialny z 1866 r., wpisano teren w granicach ogrodzenia. Nr rejestru A 430 (poprzedni nr rejestru: 1132, decyzja z dnia 14.05.1992 r.)
6. DĘBSKA WOLA, karczma z zespołu dawnego zajazdu, murowana z ok. 1860 r., nadbudowana w l. 70-tych XX w. (obecnie nie użytkowana) Nr rejestru A 431 (poprzedni nr rejestru 1033, decyzja z dnia 28.04.1984 r.)
7. DROCHÓW DOLNY, dwór z zespołu dworskiego, murowany z 2 poł. XIX w., rozbudowany po 1911 r., remontowany ok. 1987 r. (obecnie w ruinie) Nr rejestru A 432/1 - zespół dworski w miejscowości Drochów Dolny (poprzedni nr rejestru 1027, decyzja z dnia 27.04.1984 r.)
8. DROCHÓW DOLNY, pozostałości parku ze stawami z zespołu dworskiego, z koń. XIX w. Nr rejestru A 432/2 - zespół dworski w miejscowości Drochów Dolny (poprzedni nr rejestru 1027, decyzja z dnia 27.04.1984 r.)
9. LISÓW, kościół parafialny pw. Św. Mikołaja, murowany z XVI i 1 poł. XVII w. wraz z kaplicą św. Barbary z 1645, odbudowany w 1746 po pożarze w 1740 r., z dobudowaną kaplicą boczną, przedsionkami i zakrystią w latach 1912-1913, remontowany w 1920,

następnie częściowo uszkodzony 1945. Nr rejestru A 433 (poprzedni nr rejestru 241, decyzja z dnia 02.10.1956 r., oraz nr rej 126, decyzja z dnia 22.06.1967 r.)

10. MORAWICA, kaplica z zespołu dworskiego, murowana z ok. 1840 r. (obecnie zachowany jako trwała ruina) Nr rejestru A 434 (poprzedni nr rejestru 410, decyzja z dnia 15.01.1957 r. jako kościół filialny P.W. Niepokalanego Poczęcia NMP, oraz nr rejestru 295, decyzja z dnia 15.02.1967 r.)

11. MORAWICA, park krajobrazowy z zespołu dworskiego, z 1 poł. XIX w., przekomponowany w końcu XIX w. Nr rejestru A 435 (poprzedni nr rejestru 636, decyzja z dnia 17.12.1957 r.)

5.4 ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Ewidencja jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami na szczeblu wojewódzkim, powiatowym i gminnym. Wykaz obiektów zabytkowych występuje w dokumentach strategicznych oraz w zapisach prawa miejscowego, gdzie wpisane są konkretne zalecenia, odnoszące się do ochrony obiektów nie wpisanych do rejestru zabytków. W przypadku braku planów miejscowych zakres prac przy obiekcie opiniowany jest przez WKZ.

Art. 22.4. ustawy wskazuje, że „wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy”. Jest to zbiór informacji o zasobach zabytków nieruchomych, znajdujących się na terenie gminy, w którym powinny być ujęte wymienione w następnym podpunkcie art. 22 ustawy:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5.5 ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY

Jak już wspomniano, największe znaczenie dla gminy mają zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego, ale cenny jest również zasób zabytkowy znajdujący się w gminnej ewidencji zabytków. Spośród szczególnie ważnych obiektów, posiadających wartości historyczne, artystyczne i naukowe wyróżniające je spośród zabytków gminy i regionu warto wymienić kościoły w Brzezinach i Lisowie (cenne ze względu na lokalizację w zabytkowych zespołach kościelnych oraz ze względu na znaczenie społeczne i religijne), park w Morawicy (jako przykład historycznej kompozycji, zrewitalizowanej i służącej lokalnej społeczności), a także kapliczki i miejsca pamięci z terenu gminy. Bardziej szczegółowa charakterystyka tych obiektów znajduje się poniżej:

Kościół pw. Wszystkich Świętych w Brzezinach

Powstanie parafii Brzeziny datuje się na rok 1440. Wieś była wówczas własnością biskupów krakowskich. Mieszkańcy należeli do parafii istniejącej przy Kolegiacie Kieleckiej. Parafię w Brzezinach pod wezwaniem Wszystkich Świętych i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny erygował biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki. Przydzielono do niej, oprócz Brzezin, Bilczę, Morawicę i Morawicką Wolę. Na wzniesieniu zwanym Siedliskową Górą wybudowano wówczas mały drewniany kościółek, który przetrwał dwa wieki. W 1646 roku na jego miejscu został zbudowany przez księdza Liszkiewicza kościół murowany w stylu późnorenesansowym. Konsekwował go 8 września 1675 roku biskup krakowski Andrzej Trzebicki, o czym informuje marmurowa tablica z łacińskim napisem umieszczona w prezbiterium.

W 1730 roku parafia Brzeziny znacznie się powiększyła, gdyż przydzielono do niej kolejne wsie: Kowalę, Nidę, Zbrzę, Posłowice, Kuby Młyny, Bieleckie Młyny i Chałupki Zbrzańskie. W roku 1729 parafia przeszła pod administrację powstałego w Kielcach Seminarium Duchownego. Odtąd aż do połowy XIX wieku proboszczami byli kolejni regensi Seminarium, które korzystało z dochodów parafii. W 1890 roku dobra duchowne w Brzezinach zostały przejęte przez rząd zaborczy.

Kościół wybudowany w XVII wieku okazał się już za mały. Dlatego w 1870 roku został rozbudowany przez przedłużenie nawy głównej i wzniesienie wieży. Dobudowana część kościoła ma styl barokowy. Prezbiterium jest nieco niższe i węższe,

ze sklepieniem kolebkowym, przy nim od północy zakrystia. Nad nawą sufit, w ścianie południowej cztery okna w stylu neogotyckim. W części zachodniej, nad głównym wejściem, drewniany chór muzyczny zbudowany w 1872 roku przez Górskiego z Chęcín. Organy zostały wykonane przez Kaspra Krzykawskiego z Chęcín w 1876 roku.

Główny ołtarz w kościele zbudował w 1857 roku Juliusz Illman z Kielc. Znajduje się w nim stary bizantyjski obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem na ręku. Na zasuwie jest kopia obrazu Wszystkich Świętych Michała Stachowicza, wykonana przez głuchoniemego malarza Dąbrowskiego z Kielc. W ołtarzu głównym umieszczone są rzeźby św. Ambrożego i św. Augustyna, a także prawdopodobnie św. Anny i św. Joachima. Obecne ołtarze boczne zbudowano w 1873 roku. Jeden został sprowadzony od ss. Franciszkanek z Chęcín, a drugi złożono z elementów dwóch poprzednich. W lewym znajduje się Chrystus na krzyżu, a na zasuwie obraz Premienienia Pańskiego, w prawym figura św. Antoniego i obraz Św. Izydora Oracza. Ołtarze wykonał Górski z Chęcín. Bogato zdobiona ambona pochodzi z 1864 roku, a zbudował ją Karol Mikina z Kielc.

Kościół pw. św. Mikołaja Biskupa

O początkach kościoła i parafii w Lisowie niewiele wiadomo. Najstarszą informację mamy z roku 1326. Lisowskim plebanem był wówczas Dobrzesław albo Dobiesław. Rawita Witanowski pisze: „kościół...według niepewnej wiadomości fundować miał w 1312 roku Janusz Brandys, może ojciec Klemensa, starosty chęcińskiego. Lecz gdy owo mętne źródło (Rubryceli z 1900 r.) stanowczo twierdzi, iż wzniesiony był wtedy z kamienia – Długosz w połowie XV wieku zastał go drewnianą świątynią, pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła, a dziedzicem wsi byli: Lisowski h. Róża, Piotr Budkowski h. Kopaczyna i Jan Solecki” (herbu Ostoja). Co do stosunków własnościowych i prawnych wsi, pierwszy wiarygodny zapis mówi, że w roku 1385 królowa Jadwiga nadała na prośbę Spytka, dla jego wsi Lisowa prawo niemieckie. W Liber Beneficiorum Długosz podaje, że lisowskim plebanem w roku 1440 był ksiądz Jan. Z innego, późniejszego źródła wynika, że w roku 1536 dziedzicem Lisowa był Jakub Dunin.

Nie jest znany fundator, nie są także znane ani data budowy ani data konsekracji obecnej świątyni. Prawdopodobnie powstał on w wieku XVI – o czym świadczą gotyckie skarby opinającego jego korpus (takie datowanie zamieszcza też Rawita

Witanowski). Od frontu do nawy przybudowano czworokątną u podstawy wieżę, będącą dzwonnica a zarazem, w poziomie parteru – kruchtą. Budulec stanowił kamień. Do nawy nakrytej płaskim stropem, z obu stron dobudowane były kaplice, nakryte sklepieniami, które wraz z prezbiterium (także przykrytym sklepieniem) utworzyły układ krzyża. Prawe ramię krzyża stanowiła kaplica Pana Jezusa, a lewe kaplica św. Barbary, zwana też kaplicą Krasieńskich. O teź kaplice pisze Rawita: „Najcenniejszą ozdobą kościoła tego jest kaplica Krasieńskich, niewielka rozmiarami, bo zaledwie dziesięć łokci długa i ośm szeroka, sklepiona, którą oddziela od głównej nawy kunsztownie kuta w żelazie krata z herbem Korwin i napisem <Capella Crasiniane>. Fundacja to z XVII wieku Gabriela Krasieńskiego, kasztelana plockiego, gdy był jeszcze wojewodzie plockim”.

Lisowski kościół palił się kilkakrotnie. Po pożarze z roku 1740 odbudował go na własny koszt ksiądz Jan Kanty Dymuchowski w roku 1746. Poważny remont i przebudowę świątynia przeszła w latach 1912 – 13, kiedy to ksiądz Zacharski: „Kościół przebudował, powiększył, umalował, dwa boczne ołtarze postawił, ławki sprawił itp.”. Autorami projektu przebudowy byli Józef Pius Dziekoński i nieznan z imienia Jakimowicz.

Park podworski w Morawicy

Park podworski w Morawicy jest najlepiej zachowanym założeniem parkowym na terenie całej gminy. Powstał pierwotnie w I poł. XIX wieku, a następnie został przekomponowany w II połowie XIX wieku w stylu włoskim, posiada on czytelną kompozycję przestrzenną z zachowaną oficyną dworską i budynkiem gospodarczym. Historia parku wiąże się z osobą Edwarda Oraczewskiego, dziedzica Morawicy w II połowie XIX wieku, który w znaczący sposób przyczynił się do rozwoju ówczesnej wsi. Oprócz parku powstał też wówczas m.in. dwór, kaplica, młyn ze spichlerzem oraz szereg budynków użyteczności publicznej.

Obecnie staraniem władz gminy Morawica oraz pod nadzorem Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków teren parku został całkowicie zrewitalizowany. Powstały tu alejki, nowe oświetlenie, chodniki, ustawiono też ławeczki i kosze na śmieci, posadzone zostały tysiące ozdobnych drzew i krzewów. Warto podkreślić, że w trakcie rewitalizacji parku odnowiono także niezwykle ważną z punktu widzenia historii oficynę dworską

wybudowaną w 1858 roku. Pomieszczenia w podziemiach i na parterze odnowionej oficyny przeznaczone są na kawiarnię.

Kapliczki przydrożne

Charakterystyczną cechą całego regionu, jak i gminy Morawica, jest obecność licznych kapliczek i krzyży przydrożnych zlokalizowanych w większości miejscowości gminy. Stanowią one nieodłączny element krajobrazu kulturowego wsi świętokrzyskiej, będąc jednocześnie świadectwem religijności tych ziem, co podkreśla ich znaczenie w kontekście wartości zasobu zabytkowego. Niektóre z kapliczek są zbudowane z unikalnych materiałów, takich jak pozostałości po militariach (np. po czołgach pancernych).

Kapliczki przydrożne w gminie Morawica zachowane są w przeważającej większości w stanie dobrym i bardzo dobrym, najczęściej pielęgnowane staraniem mieszkańców poszczególnych miejscowości. W ramach aktualizacji gminnej ewidencji zabytków część z nich jest włączana do wykazu GEZ (jak ostatnio stało się z krzyżem przydrożnym w Morawicy). Dzięki temu możliwe staje się przeznaczanie środków z budżetu gminy na proces ich rewaloryzacji.

Na terenie gminy zlokalizowano również miejsca pamięci żołnierzy i osób cywilnych poległych podczas Powstania Styczniowego, a także podczas I i II wojny światowej.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron Gminy Morawica, a także szans i zagrożeń.

ANALIZA SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Atrakcyjne położenie gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki i agroturystyki • Dobra drogowa dostępność komunikacyjna • Niewielka odległość od miasta wojewódzkiego i powiatowego - Kielc • Zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie o wysokiej wartości kulturowej • Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej • Obecność założeń dworsko-folwarcznych objętych ochroną konserwatorską • Prowadzone działania rewitalizacyjne przez władze gminy • Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze gminy • Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz gminy • Odbywające się regularnie imprezy kulturalne oparte na dziedzictwie historycznym • Lokalne tradycje i zwyczaje, kultywowane wśród mieszkańców • Aktywna działalność organizacji pozarządowych • Często aktualizowana strona internetowa gminy, zawierająca bogate informacje dotyczące historii i zabytków regionu 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • Niekontrolowane przebudowy obiektów zabytkowych stanowiących własność prywatną • Niedostateczne zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Ograniczone środki w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych • Niewystarczająca promocja walorów zabytkowych gminy
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie środków budżetowych gminy na działania związane z ochroną zabytków w obiektach stanowiących własność prywatną 	<ul style="list-style-type: none"> • Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do historycznego charakteru

<ul style="list-style-type: none">• Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków• Szersza promocja walorów kulturowych Gminy, przyciągająca turystów• Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki budynków• Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne• Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby• Opracowanie dokumentów takich jak Strategia Rozwoju Turystyki, które przyczynią się do poprawy warunków życia ludności i stanu dziedzictwa kulturowego• Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk)• Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych• Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych• Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Świętokrzyskiego	<ul style="list-style-type: none">• Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych• Zła sytuacja finansowa wielu użytkowników obiektów zabytkowych• Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych• Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska• Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację substancji zabytkowej• Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów• Zanik tradycji i tożsamości regionalnych• Napływ ludności niezwiązanej z regionem• Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego• Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych• Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe• Akty wandalizmu
--	---

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MORAWICA

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg długofalowych celów działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania powstały w oparciu o priorytety z poprzedniego horyzontu czasowego programu opieki nad zabytkami, konsultacje z władzami gminy i uwzględniają specyfikę dziejów gminy, charakter jego dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne

z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wymienione poniżej kierunki działań uwarunkowane są sytuacją finansową gminy, podanie dokładnych kwot na poszczególne działania jest w tej chwili bardzo trudne. Gmina dołoży wszelkich starań, ażeby w miarę swoich możliwości zrealizować ich jak najwięcej.

7.1 PRIORYTETY PROGRAMU OPIEKI

W ramach gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2018-2021 przewidziano realizację następujących dwóch priorytetów:

PRIORYTET I - DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW
ZABYTKOWYCH W POLITYCE PRZESTRZENNEJ GMINY

PRIORYTET II - WYKORZYSTANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W
ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU GMINY

7.2 KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI

W ramach wskazanych powyżej priorytetów na lata 2018-2021 przewidziano do realizacji następujące kierunki (cele) szczegółowe:

PRIORYTET I - DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW
ZABYTKOWYCH W POLITYCE PRZESTRZENNEJ GMINY

Cel szczegółowy I.1 Dbalność o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie

Działania:

1. Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi gminy,
2. Realizacja zasad ochrony historycznych układów ruralistycznych poszczególnych miejscowości (w tym historycznej sieci drogowej, podziałów własnościowych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabudowy),

3. Odpowiednia konserwacja zabytkowej zieleni stanowiącej krajobraz kulturowy,
4. Bieżąca opieka nad cmentarzami i miejscami pamięci, głównie poprzez prowadzenie prac porządkowo-pielegnacyjnych,
5. Respektowanie stanowisk archeologicznych oraz stref ochrony archeologicznej w polityce przestrzennej gminy,
6. Rozszerzanie zasobu dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez regularną aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków, inwentaryzację obiektów małej architektury, cmentarzy itp.,
7. Ochrona historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych między zespołami zabytkowej zabudowy,
8. Współpraca społeczności lokalnych w zakresie poprawy stanu technicznego obiektów wpisanych do GEZ.

Cel szczegółowy I.2 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przeznaczanie środków finansowych z budżetu gminy na obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków,
2. Przeprowadzanie działań rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych i terenów zielonych będących w administracji gminy,
3. Interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego na obszarach objętych ochroną konserwatorską oraz przy obiektach zabytkowych we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
4. Stosowanie zachęt prawnych i finansowych oraz pomocy publicznej dla inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych,

Cel szczegółowy I.3 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego z budżetu gminy oraz z funduszy europejskich,
2. Kontynuacja i przestrzeganie regulacji przyznawania środków finansowych z budżetu gminy dla właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków,
3. Zaplanowanie środków w budżecie gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy obiektach zabytkowych,

4. Opracowanie zasad dofinansowania prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach (wydanie stosownej uchwały, regulaminu, wzoru wniosku itd.) oraz doradztwo przy wypełnianiu dokumentów.

PRIORYTET II – WYKORZYSTANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU GMINY

Cel szczegółowy II.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego

Działania:

1. Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych,
2. Tworzenie nowych produktów wykorzystujących istniejące zasoby kulturowe,
3. Wsparcie dla Ośrodka Tradycji Garncarstwa w Chałupkach,
4. Postawienie na innowacyjność projektów w celu pozyskiwania dodatkowych środków unijnych,
5. Polepszenie dostępności poszczególnych obiektów poprzez odpowiednie oznakowanie dróg czy szlaków turystycznych,
6. Udostępnianie poszczególnych obiektów zabytkowych osobom niepełnosprawnym,
7. Opracowanie strategii promocji i rozwoju turystyki w celu wyznaczenia kierunków działań gminy,
8. Współpraca z gminami ościennymi przy realizacji celów promocyjnych,
9. Współpraca z mediami tradycyjnymi i internetowymi w dziedzinie promocji lokalnych zabytków.

Cel szczegółowy II.2 Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

Działania:

1. Stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskazów itp.,
2. Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających zasoby historyczne mieszkańcom i turystom,
3. Atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych,

4. Dbanie o aktualizację strony internetowej gminy wraz z umieszczeniem informacji o zasobie zabytkowym,
5. Wykorzystanie nowoczesnych technologii dostępnych w profesjonalnych serwisach internetowych, a także w urządzeniach mobilnych,
6. Aktualizacja i rozwijanie funkcjonalności interaktywnej mapy gminy poprzez odpowiednią warstwę systemu informacji przestrzennej z danymi na temat obiektów lokalnego dziedzictwa kulturowego,
7. Nagłaśnianie wśród lokalnej społeczności najważniejszych badań, odkryć i publikacji związanych z tradycją regionalną w celu wzrostu tożsamości regionalnej mieszkańców.

Cel szczegółowy II.3 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego oraz pielęgnowanie tradycji regionalnych

Działania:

1. Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, placówek muzealnych, lokalnych galerii, bibliotek oraz innych instytucji kultury,
2. Wspieranie projektów edukacyjnych związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym,
3. Wprowadzanie elementów lokalnego dziedzictwa kulturowego do edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez różnego rodzaju konkursy, wystawy, wycieczki itp.,
4. Przywrócenie tradycyjnego rzemiosła oraz ginących zawodów poprzez odpowiednie szkolenia i kursy (także dla osób bezrobotnych),
5. Wspieranie badań naukowych związanych z lokalnym dziedzictwem kulturowym,
6. Organizacja imprez kulturalnych promujących kulturę regionalną (w tym mających na celu promocję gminy i krzewienie kultury),
7. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji i promocji regionu (w tym wsparcie szeroko pojętych kół zainteresowań, tworzenie miejsc do tego typu spotkań),
8. Promocja tradycji regionalnych za pośrednictwem zbiorów bibliotecznych i internetu.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Morawica powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Morawica zadania będą wykonywane bądź wspierane przez miejskie jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, placówki kultury – np. biblioteka) oraz referaty Urzędu Miasta w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. Wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizacje zabytków będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie z środków zagranicznych, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,

współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art. 87 ust. 1 i ust. 5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta). Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań. Przykłady działań to:

1. Zadania kompetencyjne samorządu:

- analiza ilościowa i jakościowa wykonanych analiz i raportów,
- analiza ilości i jakości wprowadzanych planów, strategii i programów,
- analiza jakości i ilości prac dokumentacyjnych w zakresie dziedzictwa kulturowego,
- analiza współdziałania z organem ochrony zabytków.

2. Zahamowanie degradacji zabytków i poprawa stanu ich zachowania

- ocena ilości i dokonanych analiz stanu zachowania obiektów zabytkowych,
- analiza zaangażowania budżetu gminy mających na celu zahamowanie destrukcji oraz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych,
- ocena ilości i jakości dokonanych działań na rzecz zahamowania destrukcji oraz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych.

3. Wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazowych

- ocena stanu utrzymania obiektów zabytkowych będących w gestii samorządu,
- ocena stopnia zaawansowania prac mających na celu nadanie wyższego standardu przestrzeniom publicznym,

- ocena zaawansowania prac porządkowych oraz sanitarnych przy zabytkowej zieleni komponowanej,
 - ocena możliwości objęcia ochroną krajobrazu kulturowego poprzez ustanowienie parków kulturowych.
4. Kreowanie wizerunku miasta i świadomości mieszkańców

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego. Podane źródła sygnalizują tylko poszczególne programy finansowania, większość z nich ma charakter cykliczny, zatem nawet jeśli podany termin naboru już się zakończył, to istnieje szansa na nowy okres programowania.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (RPO województwa świętokrzyskiego)
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich
- Program Infrastruktura i Środowisko
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. w celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY MORAWICA

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Morawica jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane

z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie Gminy Morawica oraz obecność obiektów posiadających wartości zabytkowe Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy Morawica, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.